

УДК 343.346

І.В. Скірський
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання
економіки і правознавства,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки ТНЕУ

К.Є. Поджаренко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового регулювання
економіки і правознавства,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки ТНЕУ

Мотив і мета злочинних порушень чинних правил на транспорті

У статті проаналізовані поняття мотиву та мети як суб'єктивних ознак вчинення злочину. Обґрунтовано позицію, що мотив і мета злочину стосуються і необережних злочинів. Здійснена класифікація мотивів щодо порушень чинних на транспорті правил.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, мотив, мета, необережні злочини.

И.В. Скирский
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры правового регулирования
экономики и правоведения,
Винницкий учебно-научный институт экономики ТНЭУ

К.Е. Поджаренко
кандидат юридических наук,
доцент кафедры правового регулирования
экономики и правоведения,
Винницкий учебно-научный институт экономики ТНЭУ

Мотив и цель преступных нарушений действующих правил на транспорте

В статье проанализированы понятия мотива и цели как субъективных признаков совершения преступления. Обоснована позиция, что мотив и цель преступления касается и неосторожных преступлений. Проведена классификация мотивов преступных нарушений действующих на транспорте правил.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, мотив, цель, неосторожные преступления.

I. Skirskyi
*Ph.D. in Law, Docent,
Associate Professor at the Department of
Legal Regulation of Economy and Law,
Vinnytsia Institute of Economics,
(branch of Ternopil National Economic University)*

K. Podzharenko
*Ph.D. in Law,
Associate Professor at the Department of
Legal Regulation of Economy and Law,
Vinnytsia Institute of Economics,
(branch of Ternopil National Economic University)*

Motive and purpose of criminal violations in current rules of transportation

Article analysis the motive and purpose in commission of a crime, as its subjective traits; justifies the opinion that both motive and purpose of the crimes shall be applied towards unintentional crimes as well; provides the classification of motives concerning violations in current rules of transportation.

Keywords: mental element in crime, motive, purpose, incautious crimes.

Постановка проблеми

Кримінально-правова охорона безпеки транспортного руху є важливою проблемою для України. Більшість злочинів у цій сфері вчиняються по необережності. Тому дослідження даного виду злочинів актуальне, особливо їхніх суб'єктивних ознак, зокрема мотиву та мети. Серед представників науки кримінального права не існує єдності щодо поглядів на ці ознаки у необережних злочинах, у тому числі злочину, передбаченого ст. 291 Кримінального кодексу України (надалі – ККУ). З цієї причини з'ясування ролі мотиву і мети при вчиненні злочину (ст. 291 ККУ) потребує детальнішого теоретичного дослідження як феноменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам мотиву і мети злочинів, які вчиняються по необережності присвячена низка праць юристів-науковців. Серед них В.І. Антипов, В.І. Борисов, С.В. Гізімчук, Є.М. Зінченко, І.П. Лановенко, А.В. Савченко, І.М. Тяжкова. Окремі теоретичні дослідження проблеми кримінальної відповідальності за порушення чинних

на транспорті правил були представлені у дисертаційних роботах Бабаніна С.В. та Смаля Н.І., але при розкритті змісту суб'єктивної сторони даного злочину автори обмежились тільки деталізацією основної ознаки – вини, а мотиву і меті не було приділено належної уваги.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У науковій літературі проблема суб'єктивних ознак злочинних порушень чинних на транспорті правил у більшості випадків розглядалася з огляду на вину. Мотив і мета досліджувалися на рівні формулювання їхніх дефініцій, тому з'ясування їхньої ролі у скоєнні цього злочину має важливе значення для правильної його кваліфікації та урахування під час призначення покарання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування притаманності мотиву і мети такому необережному злочину як порушення чинних на транспорті правил. Здійснити класифікацію мотивів, показати їхній взаємозв'язок з метою злочину, що в кінцевому резуль-

таті впливає на спосіб поведінки правопо-рушника.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони складу злочину відіграють, окрім вини, мотив і мета. У теорії кримінального права мотив і мета віднесені, у більшості випадків, до факультативних ознак складу злочину. Але слід зазначити, що мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої поведінки людини.

Однак, щоб розкрити мотиваційну суть людини, необхідно звернутися до такого поняття, як «потреба» [1, с. 392]. Вона є основою людської поведінки. «Люди звикли пояснювати свої дії із своєї свідомості, – так писав Ф. Енгельс, – замість того, щоб свої дії пояснювати із своїх потреб (які в кінцевому результаті віддзеркалюються в голові та усвідомлюються)» [2, с. 493].

Потреби з урахуванням інших особистих чинників формують у особи певне ставлення до суспільних інтересів, що в кінцевому результаті впливають на його поведінку. Від потреби залежить поведінка особи щодо існуючих правових приписів та їх виконання [3, с. 80].

У процесі формування та реалізації потреб за певних умов на перший план виступає та, яка має для суб'єкта наразі вагомніше значення, хоча вона не може гармонізувати із загальною соціальною позицією особи стосовно суспільних інтересів. Але якщо ці потреби для суб'єкта мають більш важливе значення, то він ігнорує правові приписи і спрямовує свої дії на досягнення сформульованої мети.

Потреба як така ще не мотив поведінки, вона виступає мотивом лише тоді, коли усвідомлена і пов'язана з конкретною поведінкою. Потреба як основа поведінки людини дає змогу зрозуміти, чому особа вчиняє той чи інший делікт, коли мотив дає відповідь, заради чого вона це робить.

Розкриваючи категорії «мотив» і «мета», В.К. Колпаков сформулював їх таким чином, що мотив є те, що спонукає до дії. Це суб'єктивна реакція особи на об'єктивну

реальність, стан суб'єкта, який викликає його активність. Останнє спрямоване на досягнення певної мети, тобто певного результату, бажаних наслідків, яких прагне досягти особа шляхом вчинення правопорушення [4, с. 69].

Дещо по-іншому ці категорії визначає С.Г. Стеценко, який під мотивом розуміє усвідомлену причину, яка спонукає особу до скоєння правопорушення, а щодо мети, то вважає, що це очікуваний результат, якого прагне досягти особа шляхом вчинення правопорушення [5, с. 233].

Отже, саме мотив виступає як спрямовуюча та контролююча сила такої поведінки. Мотив регулює та корегує поведінку суб'єкта в конкретній ситуації подібна тому, як кермо спрямовує рух автомобіля. Потреба у цьому випадку є енергією, що приводить автомобіль у рух [6, с. 60].

Традиційно мотив і мета вченими-правниками характеризується в основному на матеріалах умисних злочинів. Але мотив і мета, на нашу думку, притаманні і необережним злочинам, тільки вони мають свої особливості, з цієї причини не можна погодитися з окремими вченими, які стверджують, що мотив і мета у таких злочинах взагалі відсутні [7, с. 24-25].

Дії, що кримінальним законом оцінюються як необережні злочини є різновидом обдуманого поведінки, у протилежному разі були б відсутні підстави відповідальності за таку поведінку. Вона мотивована відповідно до поставленої мети. Тому справедливо Б. Петелін стверджував, що безмотивних злочинів не буває [8, с. 14]. Таку позицію підтримує А.В. Савченко та зазначає, що такий підхід до зазначеної проблеми стосується також і необережних злочинів [9, с. 29].

Поділяючи погляди цих вчених, наша позиція ґрунтується на наступному: ті обставини, що мотив і мета як такі (причому не у кожному випадку) є безпосередньо криминогенами, але вони є такими в результаті «викривлення» при взаємодії із зовнішніми умовами, не дають нам підстав взагалі стверджувати про відсутність мотиву і мети. Так, при скоєнні злочину, передбаченого ст. 291 ККУ, винна особа

може ставити перед собою іншу мету (наприклад, своєчасно прибути на роботу, не спізнитись на автобус тощо).

Така мета реалізується поведінкою особи, яка пов'язана із порушенням правил, які діють на певному виді транспорту. Можливі випадки, коли протиправна поведінка у сфері забезпечення руху транспорту є самоціллю (наприклад, демонстрація своєї «сміливості»). Інша справа, що мотивація у випадку злочинного порушення правил безпеки руху транспорту дещо обмежена, отже немає детального аналізу ситуації і її можливого розвитку, особа керується «короткостроковими» актуалізованими спонуканнями, як правило, «встигнути» або стереотипом поведінки.

Особливість мотивації порушення на транспорті правил пов'язана із наявністю двох елементів: порушення і його наслідки. При цьому для порушення є конкретна мета і мотив (про що йшлося вище), що стосується наслідків, то дії особи не направлені на їх досягнення, у неї немає потреби їх досягти. Отже, специфіка тут пов'язана із певними межами мотивації: вона охоплює власне порушення, а не його наслідки, які особа, як правило, виключає із предмета свого осмислення. Шкідливі наслідки, що настали при цьому, виступають в якості суспільно шкідливого доповнення до того результату, що переслідувала особа в дійсності.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2015 року №14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративне порушення на транспорті» у п. 20 спеціально вказується на обов'язок органів слідства та суду з'ясування мотиву і мети допущених особою порушень правил безпеки дорожнього руху і її ставлення до цих порушень та поведінку після вчинення цього злочину [10]. Таке наголосення викликане необхідністю встановлення справжніх мотивів і мети, що дає можливість визначити форму вини та відмежувати необережні злочини від навмисних. Наслідки навмисного і необережного

злочинів можуть і співпадати. Розмежування цих злочинів здійснюється відношенням особи до наслідків, які настали, і тут відіграють роль мотив і мета діяння, що призводять до наслідків та вказують на характер злочину (навмисний або необережний). Тому нез'ясування мотиву і мети правопорушника й ускладнює правильну кваліфікацію за відповідною статтею ККУ.

Отже, мотиви необережних злочинів не мають безпосереднього зв'язку з результатом, який настав, і сутність справи полягає не в наявності чи відсутності вольового моменту (без нього ніяка практична діяльність не можлива), а в різниці психологічної структури умисної і необережної злочинної поведінки.

В юридичній літературі існують різні підходи до класифікації мотивів злочинів. Але з урахуванням специфіки злочину, передбаченою ст. 291 ККУ, ми використовуємо класифікацію мотивів, запропоновану П.С. Дагелем [11, с. 61], яку на сьогодні підтримують інші вчені. Подібну класифікацію мотивів необережних злочинів в авторській монографії обґрунтовує і А.В. Савченко [9, с. 29].

Вважаємо, що мотиви порушення чинних правил на транспорті належить класифікувати наступним чином:

1. Мотиви, які ізольовані від скоєного злочину, оцінювались з точки зору морально-правових позицій як позитивні. До них можна віднести мотиви виробничого характеру (особа спізнювалась на роботу, а також мотиви захисту, бажання допомогти потерпілому, бажання виконати службовий наказ тощо).

2. Нейтральні мотиви. Ці мотиви не відносяться до реалізації мети виробничого характеру або суспільної ваги, але як такі не засуджуються мораллю та правом. До цієї групи відносяться мотиви, а саме: прагнення задовольнити природні потреби, захоплення якимись предметами або діяльністю, що не мають низького характеру, тощо.

3. Негативні (низькі) мотиви. Вони засуджуються суспільством і до них відносяться такі: користь, хуліганство, помста за правомірну діяльність та інші.

4. Ситуативні мотиви, які виділяють деякі вчені. Даний вид мотиву формується під впливом зовнішніх обставин, які підштовхують особу на порушення певних правил на транспорті [12, с. 778]. Такий мотив виникає та зникає разом із критичною ситуацією, в якій особа опинилась випадково. Безумовно, було б помилкою не враховувати особистість правопорушника, але вирішальним у його поведінці є конкретна ситуація.

Проведена класифікація мотивів, на наш погляд, має важливе не тільки теоретичне, але і практичне значення.

Дослідження матеріалу судової практики за ст. 291 ККУ показало, що на основі негативних мотивів скоєно порушення чинних на транспорті правил близько 18%; з нейтральних мотивів – 35%, а з позитивних та ситуативних мотивів – 47%. Як свідчить практика, у структурі злочинів (ст. 291 ККУ) питому вагу мають позитивні мотиви.

Виокремлення того чи іншого мотиву у відповідній групі мотивів впливає на призначення покарання. Так, мотиви, що значаться у першій групі, можуть бути враховані в якості обставин, що пом'якшують покарання. Третя група мотивів судом може бути врахована як обставини, що обтяжує покарання, а мотиви, що зазначені в другій та четвертій групах, взагалі не впливають на покарання.

Висновки

Мотив і мета хоча і є самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, але взаємозалежні та взаємопов'язані. Така єдність виявляється в тому, що мотив у кожному випадку опредмечується в меті, тобто через мету

мотив реалізується (об'єктивується) зовні. Він підштовхує суб'єкта до скоєння конкретних дій. Особа, визначаючи мету своїх дій, окреслює шляхи та способи досягнення мети. Щодо злочину, передбаченого ст. 291 ККУ, то це стосується дій пішоходів, пасажирів та інших учасників дорожнього руху. Разом із тим, кожній меті і через неї мотиву відповідає певний спосіб поведінки, що має суттєве значення для розкриття змісту вини.

Мотив і мета як обставини, що впливають на призначення покарання, повинні бути з'ясовані у кожному випадку вчинення злочину (ст. 291 ККУ), тому що сприяють встановленню особливостей психічного ставлення суб'єкта до порушення відповідних правил безпеки транспортно-го руху та його шкідливих наслідків. Крім цього, без урахування мотиву і мети злочинних порушень на транспорті правил, вирок суду не є повністю обґрунтованим, а в окремих випадках, коли мотив і мета вчинення злочину всупереч вимогам п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України не встановленні та не доведені, такий вирок не відповідає принципу законності, оскільки процесуальний закон (ст. 374) вимагає від суду при формулюванні обвинувачення врахувати мотив кримінального правопорушення [13].

На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що мотив і мета притаманні не тільки умисним, але і необережним злочинам. Вони визначають спрямованість злочинної поведінки суб'єкта та дають можливість пояснити, чому воно було скоєне, а їх точне встановлення сприяє правильній кваліфікації злочинів та призначенню судом обґрунтованого покарання.

Література

1. Немов Р.С. Психология: учебник в 3 кн. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 2-е изд. / Р.С. Немов. – М.: Просвещение, 1995. – 576 с.
2. Энгельс Ф. Диалектика природы [Текст]: Сочинение. – 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1965. – Т. 20. – 827 с.
3. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения [Текст] / К.Е. Игошев. – Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. – 168 с.
4. Колпаков В.К. Административна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посібник / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.

5. Стеценко С.Т. Адміністративне право України: навчальний посібник [Текст] / С.Т. Стеценко. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
6. Обуховский К. Психология влечения человека [Текст] / К. Обуховский. – М.: Прогрес, 1971. – 245 с.
7. Рашковская Ш.С. Субъективная сторона преступления [Текст] / Ш.С. Рашковская. – М.: ВЮЗИ, 1961. – 32 с.
8. Петелин Б. Безмотивных преступлений не бывает / Б. Петелин // Советская юстиция. – 1973. – № 22. – С. 13-16.
9. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: Монографія [Текст] / А.В. Савченко. – К.: Атіка, 2002. – 144 с.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2015 року №14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» // Вісник Верховного Суду України. – 2016. – № 1. – С. 15-19.
11. Дагель П.С. Неосторожность: уголовно-правовые и криминологические проблемы / П.С. Дагель. – М.: Юрид. лит. – 1977. – 235 с.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 3.: К-М. – 2003. – 792 с.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №№ 9-13. – Ст. 88.
14. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 5 листопада 2015 року. – К: Паливода А.В., 2015. – 212 с.